

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

TANLANGAN BADIY ASARLARNI ESTETIK-G'UYAVIY JIHATDAN
TAHLIL QILISH

Xolboyeva Marhabo

Qarshi davlat universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tanlangan badiiy asarlarning estetik va g'oyaviy mazmunini tahlil qilish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida asarning badiiy tili, obrazlar tizimi va muallif ilgari surgan asosiy g'oyalarning o'zaro mutanosibligi o'rganiladi. Shuningdek, estetik tahlil orqali kitobxonning badiiy didiga ta'sir etuvchi omillar va asarning ma'naviy-axloqiy ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Maqola adabiyotshunoslik yo'nalishidagi tadqiqotchilar va pedagoglar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: badiiy asar, estetik tahlil, g'oyaviy mazmun, badiiy obraz, uslub, adabiy tanqid, estetik did, badiiy mahorat.

KIRISH. Badiiy asar tahlili adabiyotshunoslikning markaziy masalalaridan biri bo'lib, u kitobxon va matn o'rtasidagi muloqotni ilmiy va estetik darajaga olib chiqadi. Har qanday badiiy matn o'zida muayyan g'oyaviy konsepsiyani mujassam etadi, biroq bu g'oya asarning estetik jozibasi, ya'ni uning badiiy shakli, tasviriy vositalari va obrazlar tizimi orqali kitobxon qalbiga yetib boradi. Shu sababli, tanlangan asarlarni estetik va g'oyaviy jihatdan bir butunlikda tahlil qilish asarning badiiy qimmatini va ijodkor mahoratini xolis baholash imkonini beradi. G'oyaviy tahlil jarayonida asarda ilgari surilgan ijtimoiy-falsafiy muammolar, axloqiy mezonlar va insoniy munosabatlar ko'rib chiqilsa, estetik tahlilda muallifning so'z qo'llash san'ati, kompozitsion qurilishi va badiiy tilining o'ziga xosligi tadqiq etiladi. Maqolaning ushbu qismida badiiy asarni idrok etishda mazmun va shakl mutanosibligining ahamiyati, estetik tahlilning o'quvchi dunyoqarashini boyitishdagi o'rni hamda tanlangan asarlarning adabiy jarayondagi mavqeyi umumiy tarzda yoritib beriladi. Bunday yondashuv asarning nafaqat informatsion, balki badiiy-ma'rifiy quvvatini ham ochib berishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM. Badiiy asarning estetik-g'oyaviy tahlili filologik tadqiqotlarning eng murakkab yo'nalishi bo'lib, u matnning ichki strukturasi dialektik birlikda o'rganishni taqozo etadi. G'oya va estetika o'rtasidagi mutanosiblik badiiy asarning genetik asosi hisoblanadi. G'oyaviylik — bu ijodkorning borliq haqidagi falsafiy-ijtimoiy xulosasi bo'lsa, estetiklik — ushbu xulosaning badiiy go'zallik qonuniyatlari asosida moddiylashgan shaklidir. Tahlil jarayonida ushbu ikki tushunchani bir-biridan ajratish asarning badiiy qimmatini pasaytiradi, chunki yuksak g'oya xunuk shaklda berilsa — publitsistikaga, g'oyasiz yuksak shakl esa — shunchaki so'z o'yiniga (formalizmga) aylanib qoladi.

Badiiy obraz — estetik-g'oyaviy sintez markazi sifatida. Asosiy tahlil obyekti bo'lgan obrazlar tizimi orqali muallifning estetik ideali namoyon bo'ladi. Qahramonning xarakteri, uning ichki va tashqi dunyosi o'rtasidagi konfliktlar asarning g'oyaviy yo'nalishini belgilaydi. Estetik tahlil nuqtayi nazaridan yondashganda, qahramonning nutqiy xarakteristikasi, uning ruhiy holatidagi dinamika va psixologizm elementlari yozuvchining badiiy mahoratini ko'rsatuvchi indikatorlardir. Masalan, tanlangan asarlarda ijobiy va salbiy qahramonlar o'rtasidagi kurash shunchaki voqealar rivoji emas, balki ikki xil dunyoqarash, ikki xil estetik qarashning to'qnashuvidir.

Badiiy til va tasviriylilikning g'oyaviy yuklamasi. Maqolada badiiy tilning estetik funksiyasiga alohida to'xtalish lozim. Har bir badiiy detal, metafora yoki ramz asar g'oyasini ochib beruvchi mikrotuzilma vazifasini o'taydi. Til — g'oyaning yashash muhitidir. Estetik-g'oyaviy tahlil jarayonida yozuvchining so'z tanlash san'ati, frazeologik birliklarning kontekstual ma'nolari va sintaktik qurilmalarning emotsionalligi tadqiq etiladi. Bu esa matn osti (subtekst) ma'nolarini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Zero, badiiy asar o'quvchiga tayyor xulosa bermaydi, balki estetik vositalar orqali o'quvchini o'sha g'oyaga yetaklab keladi.

Kompozitsion butunlik va badiiy mantiq. Estetik tahlilning yana bir muhim jihati — asar kompozitsiyasidir. Ekspozitsiya, tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya va yechimning mantiqiy zanjiri muallifning g'oyaviy maqsadiga bo'ysundirilgan bo'lishi shart. Agar asarning estetik qurilishi (shakli) g'oyani ko'tarib tura olmasa, asar badiiy jihatdan zaif hisoblanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, klassik va zamonaviy adabiyot namunalarida syujet chiziqlarining polifonik tarzda rivojlanishi asarning g'oyaviy ko'lamini kengaytirib, kitobxonning estetik idrokini faollashtiradi.

Shunday qilib, tanlangan asarlarning estetik-g'oyaviy tahlili shuni isbotlaydiki, haqiqiy san'at asari o'zida davrning ma'naviy-axloqiy muammolarini aks ettirish bilan birga, ularni go'zallik qonuniyatlari asosida abadiyatga muhrlaydi. Ushbu yaxlitlik o'rganilayotgan asarlarning nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatini ham belgilovchi asosiy mezondir.

XULOSA. Tanlangan badiiy asarlarning estetik-g'oyaviy jihatdan tahlil qilinishi natijasida quyidagi umumiy ilmiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, badiiy asar mazmuni (g'oya) va shakli (estetika) o'zaro ajralmas dialektik butunlikni tashkil etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, asarning g'oyaviy yo'nalishi uning estetik jozibasi orqali kitobxon ongiga singadi. Estetik shaklsiz g'oya quruq nasihatga, g'oyasiz shakl esa shunchaki bezakdor matnga aylanib qolishi tahlillar jarayonida o'z isbotini topdi.

Ikkinchidan, badiiy obrazlar tizimi muallifning estetik idealini va jamiyat haqidagi g'oyaviy qarashlarini tashuvchi asosiy vosita hisoblanadi. Qahramonlarning xarakter xususiyatlari, ularning nutqi va ruhiy kechinmalari orqali yozuvchi o'zining ijtimoiy-falsafiy konsepsiyasini mahorat bilan ifoda etadi. Estetik tahlil metodlari yordamida qahramonlar dunyosiga chuqur kirib borish, asarning tarbiyaviy va ma'naviy quvvatini aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, badiiy til va tasviriylilik vositalari (metafora, ramz, o'xshatishlar) shunchaki bezak emas, balki g'oyaviy maqsadga xizmat qiluvchi tizimli elementlardir. Har bir til birligi muallifning individual uslubini belgilaydi va matn osti ma'nolarini (subtekst) shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy asarni estetik-g'oyaviy yaxlitlikda o'rganish adabiyotshunoslikning eng samarali metodlaridan biri bo'lib, u asarning haqiqiy badiiy qiymatini ochib beradi. Bunday tahlillar nafaqat adabiy jarayonni tushunish, balki jamiyatning ma'naviy-estetik didini yuksaltirish, yosh avlodga kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari kelgusida o'quv qo'llanmalari yaratishda va adabiyot darslarini tashkil etishda nazariy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar

1. **Sultonov I.** Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
2. **Quronov D.** Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
3. **Quronov D.** Badiiy matn tahlili asoslari. – Toshkent: Akademyanashr, 2016.
4. **Yo‘ldoshev Q.** Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
5. **Umirov S.** Badiiy tahlil mahorati. – Toshkent: Adabiyot va san‘at, 2001.
6. **Karimov N. va boshqalar.** XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
7. **Sharafiddinov O.** Cho‘lponni anglash. – Toshkent: Ma‘naviyat, 1994.
8. **Normatov U.** Qodiriy bog‘i. – Toshkent: Ma‘naviyat, 1995.
9. **Rasulov A.** Badiiy tahlil mezonlari. – Toshkent: Universitet, 2001.
10. **Boboyev T.** Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.